

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

Д. М. Янов, І. В. Корпусова (Одеса)

ФАНТАЗІЙНІ ПІДРОБКИ АНТИЧНИХ МОНЕТ В КОЛЕКЦІЇ ОДЕСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ

Серед неавтентичних монет та медалей, які зберігаються в колекції Одеського археологічного музею НАН України (далі – ОАМ), привертають увагу три екземпляри, які віддалено нагадують античні монети (інв. №№ 41668, 41669, 41967, рис. 1). Їхніми виразними рисами є примітивна технологія виготовлення, спотворені легенди та зображення. Навіть нефахівець з першого погляду зможе відрізнити, що ці монети мають мало що спільного з автентичними античними монетами. В інвентарній книзі предметів нумізматики ОАМ № 34, яка була складена наприкінці 40-х рр. ХХ ст., медальйон під інв. № 41967 був записаний як «Медаль медная, иностранная» (згодом виправлена на «Медаль медная, поддельная»), монета під інв. № 41668 – як «Медаль медная, греческая, „Царя Селевка“» (згодом виправлена на «монета фальшивая, „Царя Селевка“»; усі виправлення записані від руки та не були завірені печаткою установи), № 41669 – як «Медаль медная, греческая, фальшивая».

Наразі ці підробки зберігаються у колекції медалей та нагородних знаків з недорогоцінного металу. Вони відносяться до числа безпаспортних предметів, які надійшли до колекції ОАМ до Другої світової війни і яким наприкінці 40-х рр. присвоювався новий інвентарний номер. Нажаль, час та обставини їхнього надходження до музейної колекції встановити не вдалося. Найбільш вірогідно, вони були подаровані музею одним із членів Одеського товариства історії та старожитностей наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Окрім спотворених зображень та легенд, згадані підробки з колекції ОАМ містять зображення свині та поросят на реверсі. Група фантазійних підробок з таким сюжетом була опублікована грецьким нумізмом Іоаннісом Н. Свороносом у 1905 р.¹ На його думку, подібні підробки виготовлялися для продажу неписьменним селянам як магичні предмети старовини, що мають принести їхнім власникам багатство та удачу. Ці уявлення були пов'язані із легендами, розповсюдженими серед грецького населення у Модерний період, згідно з якими на руїнах одного з давньогрецьких міст захований предмет старовини (*ἀντίκα*), на якому вирізьблене зображення свині та поросят. Згідно з легендами, на того, хто знайде цю «старожитність», чекає збагачення. І. Н. Сворнос називає подібні фантазійні типи «магічними монетами» (*μαγικά νομίσματα*)².

Під інв. № 41967 зберігається підроблений бронзовий медальйон, на аверсі якого міститься зображення двох профілів, орієнтованих один проти одного – портрету чоловіка (?) у Коринфському шлемі зліва та жінки справа, і спотворена легенда у вигляді окремих грецьких літер та їх імітацій, а на реверсі – зображення свині та 7 поросят (рис. 1,1). Подібний портретний тип із зображенням чоловічого і жіночого профілів, звернених один до одного, був розповсюджений на античних старожитностях IV–V ст. н.е. (монетах, гемах, персях, медальйонах). Дослідники зазвичай ідентифікують цей сюжет як зображення подружньої пари³.

Медальйон такого ж типу, що зберігається в ОАМ, присутній і серед «магічних монет», опублікованих І. Н. Свороносом⁴. На його думку, зображення свині та поросят на реверсі цього предмету пов'язане з легендою про заснування міста Альба Лонга Асканієм, сином Енея, а портрети на аверсі зображають Енея та його дружину Лавінію. Такі зображення були запозичені з європейських мідних гравюр із сюжетами «Енеїди» Вергілія⁵. Аналогічний медальйон був виставлений на продаж на аукціоні Roma Numismatics Ltd. 31.10.2015 та повторно 9.01.2020, де в описі до лоту зазначається, що портрет у Коринфському шоломі зліва може бути зображенням богині Мінерви, а портрет справа належить невстановленій особі⁶.

На думку І. Н. Свороноса, такий медальйон був одним з найбільш ранніх серед усієї групи «магічних монет», оскільки він, разом з іншим подібним предметом із зображенням коронованої особи вправо⁷, відрізняється від інших підробок більшою якістю та меншим ступенем спотворення зображень. Дослідник вважає, що він був виготовлений в Греції не раніше XVII–XVIII ст., коли сюди з Італії та Франції через моряків почали надходити вищезгадані мідні гравюри⁸. Однак експерти аукціону Roma Numismatics Ltd. віднесли цей тип медальйону до категорії т.зв. падуанців (Paduans)⁹ – фантазійних підробок античних монет, виготовлення яких було започатковане медальєром з Падугі Джованні Кавіно (бл. 1499–1570)¹⁰. Таким чином, різниця у якості виготовлення цього медальйону від інших, набагато більш спотворених підробок із зображенням свині та поросят, могла бути обумовлена не різницею у часі виготовлення, як вважав І. Н. Своронос, а іншим місцем виробництва: якщо зазначений медальйон за своєю стилістикою тяжіє до групи т.зв. падуанських підробок, то інші предмети із групи т.зв. магічних монет, опубліковані І. Н. Свороносом¹¹, могли бути виготовлені в іншому центрі.

Під інв. №№ 41668 та 41669 зберігаються підроблені монети, які містять на аверсі зображення особи у короні та напис ΒΑΣΙΛΕΑ¹²

ΣΕΛΒΥΚΟΥ (цар Селвік), а на реверсі – зображення пастуха, свині, 8 поросят та букви ΙΣΛ в ексерзі. Монети цього типу відсутні у статті І. Н. Свороноса, але за сукупністю ознак їх можна безперечно відносити до цієї ж групи «магічних монет», описаних у його статті, серед яких присутня дещо схожа монета. На ній також є зображення пастуха, однак, на відміну від монет з ОАМ, написи на аверсі, які складаються з суміші грецьких, фінікійських та єврейських літер, неможливо розшифрувати, а на реверсі, окрім пастуха, свині та поросят, також зображений вершник. Ця монета походила з Александрії. На думку І. Н. Свороноса, зображення пастуха зі свинями пов'язане з легендою, поширеною на о. Крит, яка була записана дослідником грецького фольклору Н. Політісом. Згідно з цією легендою, саме свинопас має знайти прихований на острові скарб та принести всьому Криту збагачення, яке призведе до настання «золотої доби». І. Н. Своронос вважає, що зображення вершника – це цар Соломон, який також фігурує у новогрецьких легендах, у той час як на візантійських печатках його часто зображували верхи на коні, подібно до Святого Георгія¹³.

Монети «царя Селвіка», подібні до тих, що зберігаються в ОАМ, поки не були опубліковані у науковій роботі, однак їхні зображення та обговорення можна зустріти на деяких Інтернет ресурсах¹⁴. Зокрема, монета схожого типу була виставлена на продаж в електронному магазині greekcoins.gr¹⁵. В описі до неї вказувалося, що подібні монети виготовлялися у бл. 1895–1905 рр. з метою продажу довірливим людям, які повірили в легенду про існування цінних давніх монет «царя Селвіка» із зображенням свині та поросят. Таке датування імовірно було обране, зважаючи на дату публікації статті І. Н. Свороноса (1905 р.), хоча саме цей тип дослідником описаний не був. Судячи з фото монет з приватних колекцій, доступних у мережі Інтернет, загалом існувало два типи монет із зображенням коронованої особи на аверсі: один тип із зображенням пастуха, до якого відносяться монети з ОАМ, а інший – без нього, із зображенням свині в оточенні 7 поросят¹⁶. Напис на останньому є більш спотвореним – на ньому альфи перетворюються на лямбди, а сигма – на епсилон, так що напис має такий вигляд: ΒΛΣΙΛΕΛ ΕΕΛΒΥΚΟΥ. Отже, можна припустити, що тип без зображення пастуха є пізнішим.

Окрім монет, серед приватних знахідок, які обговорювалися на Інтернет ресурсах, варто відзначити металеву прямокутну іконку із зображенням сцени розп'яття Ісуса Христа на лицевій стороні. Зворотна сторона містить композицію, яка майже ідентична до зображень на монетах «царя Селвіка» (рис. 2). Однак напис на іконі

дещо відрізняється від напису на монетах: ΒΑΣΙΛΙΑ ΣΕΛΕΥΚΟΥ. Цікавим є і використання лунарної або серповидної сігми, на відміну від легенд на монетах¹⁷. Цей предмет вказує на те, що ім'я «Селвік», що використовується на монетах, є спотворенням від «Селевк». Нам поки не вдалося виявити підроблені монети з легендою, ідентичною до напису на іконі, однак зрозумілим є те, що це ім'я було запозичене з монет Селевкідів, а саме одного з правителів з іменем Селевк, які містили легенду ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΕΛΕΥΚΟΥ. Втім, окрім легенди на аверсі, у монет Селевкідів та досліджуваних підробок більше немає жодних спільних рис, тому вони не могли слугувати безпосереднім прототипом при виготовленні останніх. Окрім монет Селевкідів, ім'я Селевк також з'являлося на римських монетах Маркіанополя правління Елагабала, як складова імені Юлія Антонія Селевка, однак воно не супроводжувалося титулом βασιλεως¹⁸.

Знахідка металевої іконки із зображенням «царя Селевка» та розп'яття свідчить про те, що цей предмет, як і подібні до нього монети, сприймалися неграмотним та малограмотним населенням як такі, що наділені магічною силою, а не просто видавалися виробниками за автентичний предмет старовини. Вищезгадана легенда про зображення свині на предметі старовини свідчить про те, що власники таких предметів вірили, що вони принесуть їм збагачення. Водночас, це не виключає того, що виробники подібних «амулетів» користувалися довірливстю своїх покупців та обманювали їх, видаючи свій товар за старожитності. Принаймні ті власники монет, які приносили їх І. Н. Свороносу до Нумізматичного музею Афін, були переконані у їхній надзвичайній цінності та автентичності¹⁹. Можна припустити, що зображення на монетах пов'язані з якоюсь легендою про приховані скарби, подібною до вищезгаданої легенди про свинопаса з о. Крит. Тобто на монетах може бути зображений пастух, стадо свиней якого має привести його до захованого скарбу міфічного «царя Селевка», а володіння «старожитністю» із зображеннями сюжетів цієї легенди має принести його власнику збагачення.

Щодо датування «магічних монет» варто відзначити, що зважаючи на чималу різноманітність типів, та на те, з якою частотою довірливе населення приносило монети до Нумізматичного музею Афін, про що писав І. Н. Своронос, можна припустити, що на час написання їм статті, тобто у 1905 р., подібні вироби продовжували користуватися попитом та досі виготовлялися. Відсутність у його статті монет «царя Селевка/Селвіка» може вказувати на те, що вони з'явилися пізніше. Однак, як вказував дослідник, він не зміг у своїй статті навести повний перелік усіх типів «магічних монет» через те,

що їхні власники просили за них надто велику ціну. До того ж, наявність принаймні двох типів цих монет та різних варіантів написання імені «царя» свідчить про те, що вони виготовлялися впродовж досить тривалого періоду, що почався задовго до публікації статті І. Н. Свороноса. Разом з тим, навряд чи вони були виготовлені пізніше 10-х рр. XX ст., оскільки основна маса безпаспортних монет з колекції ОАМ надійшла саме в часи, коли музей належав Одеському товариству історії та старожитностей (1839–1920 рр.).

Таким чином, група фантазійних типів монет із зображенням свині та поросят, попри свою неавтентичність, представляють науковий інтерес, оскільки вони свідчать про уявлення неписьменного населення XIX – початку XX ст. про старожитності та їхню магічну силу. Варто відзначити, що відповідь на питання про датування вказаних типів потребує подальшого їхнього вивчення та введення до наукового обігу нових знахідок, які дозволять відстежити поступові зміни в іконографії та легендах цих виробів.

Автори висловлюють щиру вдячність П. Харалампакісу, Є. О. Колесніченку, Л. В. Носовій та С. А. Булатович за надані консультації при написанні статті.

ОПИС ПІДРОБОК

Аверс: Портрет особи у Коринфському шоломі вправо, навпроти – портрет невстановленої особи вліво. Навколо – букви грецького алфавіту та їхні імітації.

Реверс: Зображення свині вправо, з семи поросятами, що смокчуть молоко (3 поросят у верхньому ряді та 4 – у нижньому), зверху – зображення гілки дерева.

1. Інв. № 41967. 172,43 г, 55 мм, 12 н. Бронза. Вірогідно, XVII – XIX ст., територія Італії (?).

Аверс: Зображення чоловіка у короні вправо. Зверху круговий напис: ΒΑΣΙΛΕΑ ΣΕΛΒΥΚΟΥ.

Реверс: Зображення свині в оточенні восьми поросят. Праворуч – зображення пастуха із посохом у правій руці. В ексерзі – напис ΙΣΛ.

2. Інв. № 41668. 20,53 г, 34 мм, 10 н. Латунь. Вірогідно, XIX – початок XX ст., територія Греції (?).

3. Інв. № 41669. 19,68 г, 34 мм, 10 н. Латунь. Вірогідно, XIX – початок XX ст., територія Греції (?).

Рис. 1. Фантазійні підробки з колекції ОАМ

Рис. 2. Металева ікона із зображенням розп'яття та «царя Селевка»

¹ Σβορώνος Ι. Ν. ΝεοΕλληνικές παραδόσεις περι αρχαίων νομισμάτων // Journal international d'archéologie numismatique. Vol. 8-9. Athenes, 1905. Σ. 257–292. URL:

<https://archive.org/details/journalinternati89sboruoft/page/n8/mode/1up?view=theater>

² Ibid. Σ. 258–259.

³ Walker A. Myth and Magic in Early Byzantine Marriage Jewelry // The Material Culture of Sex, Procreation, and Marriage in Premodern Europe. New York: Palgrave Macmillan, 2002. P. 60; Entwistle C., Finney P. C. Late Antique Glass Pendants in the British Museum // New Light on Old Glass. Recent Research on Byzantine Mosaics and Glass. London, 2013. P. 150–151.

⁴ Σβορώνος Ι. Ν. Op. cit. Πίναξ VI, № 1.

⁵ Ibid. Σ. 278.

⁶ Roma Numismatics Ltd. E-Sale 21, 31 October 2015, Lot 1024. URL: <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1288&lot=1024>; Roma Numismatics Ltd. E-Sale 66, 9 Jan 2020, Lot 1319. URL: <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3648&lot=1319>

⁷ Σβορώνος Ι. Ν. Op. cit. Πίναξ VI, № 2.

⁸ Ibid. Σ. 278.

⁹ Roma Numismatics Ltd. E-Sale 66, 9 Jan 2020, Lot 1319. URL: <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3648&lot=1319>

¹⁰ Lawrence R.H. Medals by Giovanni Cavino, the "Paduan". New York, 1883. 31 p.

¹¹ Σβορώνος Ι. Ν. Op. cit. Πίναξ VI, №№ 3–5, Πίναξ VII, №№ 1–9.

¹² Спотворене від ВАСИΛΕΩΣ.

¹³ Σβορώνος Ι. Ν. Op. cit. Σ. 280–283, Πίναξ VII, № 1.

¹⁴ History Stack Exchange. URL: <https://history.stackexchange.com/questions/46947/can-anyone-help-me-identify-this-coin-basilica-selvykou-rev-ica>; Numista. URL: <https://en.numista.com/forum/topic57315.html>

¹⁵ Greekcoins. URL: <https://greekcoins-eshop.gr/product/vasilia-selvyroy-nomisma-apatiss-i-goyroy-na-me-ta-goyroy-nakia/>

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Cointalk. URL: <https://www.cointalk.com/threads/tan-not-a-coin-sorry.326262/>

¹⁸ Ma-shops. URL: <https://www.ma-shops.ru/saenn/item.php?id=54807>

¹⁹ Σβορώνος Ι. Ν. Op. cit. Σ. 280.

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IPE* I²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
IPE I² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О.В., Корчемна І.С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я.....	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П.М. Біцилли (до дня пам'яті).....	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П.А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.....	90
<i>Венгер А.Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II.....	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тоцев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багратидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільй підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518